

УДК 811.162.1

Наталія СОВТИС

**ВПЛИВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА МОВУ ТВОРІВ
Ю. І. КРАШЕВСЬКОГО ТА Л. Е. ВЕНГЛІНСЬКОГО**

У статті розглянуто вплив української мови на творчість польських письменників, життєвий і творчий шлях яких був пов'язаний з Україною – Ю. І. Крашевського та Л. Е. Венглінського. З'ясовано особливості використання українських лексичних запозичень та їх роль у творах авторів.

Мова творів письменників ХІХ ст., життєвий і творчий шлях яких був пов'язаний з т. зв. східними кресами, неодноразово ставала об'єктом монографічних досліджень і численних статей у польській лінгвістиці. До числа таких праць слід віднести наукові розвідки, присвячені вивченню мови творів А. Фредри¹, Ю. Словацького², Т. Т. Єжа³, Т. Падури⁴ тощо. Темою зацікавлень у літературних творах цих авторів були особливості розвитку мови даного періоду на всіх мовних рівнях, а особливо використання ними українських запозичень і їх вплив на літературну польську мову того часу. У період романтизму спостерігаємо підвищене зацікавлення українською тематикою в польській літературі, використання українських лексичних елементів, які вже функціонували в польській мові у попередні епохи і були перейняті не лише з літературних творів, але й говірок, а також проникнення нових впливів.

Творчість окремих письменників й надалі залишається цікавою для сучасних мовознавчих студій. *Мета нашого дослідження* – проаналізувати вплив українських запозичень на мову творів письменників Ю. І. Крашевського та Л. Е. Венглінського. Що об'єднує цих письменників, окрім літературної праці на українсько-польському пограниччі?

Відразу варто зазначити, що Ю. І. Крашевський та Л. Е. Венглінський належали до одного літературного покоління. Ю. І. Крашевський – письменник, історик, філософ, видатний польський та український громадський і політичний діяч – народився 1812 року у Варшаві, дитинство

¹ Zaleski J. Język Aleksandra Fredry. – Wrocław, Warszawa, Kraków : PAN, 1969. – 186 s.

² Jurkowski M. Ukrainizmy w języku Juliusza Słowackiego // Z dziejów stosunków literackich polsko-ukraińskich. – Wrocław : PAN, 1974. – S. 105–135. – S. 11.

³ Doroszewski W. Język Teodora Tomasza Jeża (Zygmunta Miłkowskiego). – Warszawa, 1949. – 417 s.

⁴ Остапчук О. Післямова до «азбучної війни»: кириличне видання творів Тимка Падури // Українська мова. – № 2. – 2009. – С. 26–47.

провів у Романові. Протягом 1822 – 1826 років ходив до школи до Бялої Подляски. У 1829 році розпочав вивчати літературу у Віленському університеті, цікавився також медициною. Після арешту за політичні погляди повернувся до родинного маєтку Долге (Довге), у якому мешкав до 1837 року. Протягом 1837 – 1859 років разом з дружиною проживав в Україні, спочатку на Волині, де намагався досягти успіхів в управлінні сільським господарством, згодом у Житомирі. Під кінець п'ятдесятих років здійснив подорож країнами Західної Європи. Після короткочасного перебування у Варшаві, змушений відбутися на еміграцію, де перебував до смерті в Женеві в 1887 році. Літературна спадщина письменника налічує близько 600 томів романів, повістей, поетичних і драматичних творів, а також робіт з етнографії, фольклористики, публіцистичних і літературно-критичних статей.

Щодо Л. Е. Венгліньського (бл. 1827 – 1905), то про життєвий і творчий шлях поета маємо небагато відомостей. Серед них цікавою є згадка у статті «Азбучна війна в Галичині 1859 р.» Івана Франка «Про час його народження, життя та виховання не знаємо нічого. Свою письменницьку діяльність він розпочав ще 1848 р. польськими та руськими віршиками, а в р. 1858 розвинув досить велику плодючість, випустивши окремими книжками три збірки поезій під заголовком «Łucz» (в трьох частях), «Оман» і «Rusałka», які всі автор уважав одною цілістю, додавши до них спільний словарець менше вживаних руських слів... Майже десять літ пізніше, здається в р. 1896, мав я нагоду особисто познайомитися з тим письменником, який відвідав мене в моїм помешканні... Від нього я довідався, що він віддавна живе при дворі властителя Єзуполя гр. Войтіха Дзедушицького, не маючи там ніякого особливого заняття і маючи досить вільного часу для літературної праці»⁵. Як складалося життя поета можна також довідатися, а іноді й здогадуватися з передмов до збірок і з самих творів. У передмові до збірки «Snopek z niw sławiańskich i obcych» Л. Е. Венгліньський пише, що народився і виховувався на прекрасному березі Дністра, а руське село від дитинства стало для нього ідеалом краси. Далі вказує, що довелося прожити кілька років у «чужій стороні» (як свідчить україномовна творчість, такою стороною, очевидно, була Волинь), а згодом доля його закинула до «підгорян», де він познайомився із місцевими звичаями, обрядами, віруваннями та фольклором⁶. Як і Ю. І. Крашевський, Л. Е. Венгліньський довгий час подорожував країнами Західної Європи, що знайшло відображення у творчості письменника. В Україні ім'я і творчість цього поета стали відомими завдяки Р.П. Радишевському, який віднайшов ці праці в бібліотеці Ягеллонського університету Кракова наприкінці минулого тисячоліття. Окрім збірок, написаних польською мовою: «Pieśni od znoju i z boju», «Echo z-za Tatr i Karpat», «Snopek z niw sławiańskich i obcych», «Echo z ziemi łez i krwi i parallela historyczna», «Migotki», «Plewa i ziarno», «Dźwięki z polskich siół i ról», автор видає україномовні твори: три збірки – «Лучи», «Оман» та «Русалка», що мали спільну назву «Новий поетичний малоруський», вийшли в Перемишлі 1858 року. Наступні збірки – «Звуки наших сіл і нив» (I і II том) та «Гіркий сміх. Казки й образки з життя в Галичині» видано 1885 року у Кракові. Отже, як поет українсько-польського пограниччя автор робить вибір писати свої твори обома мовами. Твори, написані українською мовою, писав латиницею, запропонувавши власну систему

⁵ Франко І. Зібрання творів у 50 тт. – Т. 47. – К. : Наукова думка, 1986. – С. 630.

⁶ Венгліньський Л. Твори: у 2-х томах. – Т. 1. – К. : Університет «Україна», 2011. – 800 с. – С. 9.

орфографії. Можливо, саме це вплинуло на незначну популярність його творчості в Україні, адже, з огляду на суспільно-політичні події того часу і складну ситуацію з розвитком української мови, глобалізаційні ідеї письменника європеїзації України були не на часі.

Як бачимо, протягом тривалого часу Л. Е. Венглінський та Ю. І. Крашевський перебували в Україні, що не могло не позначитися на творчості письменників. Проживши загалом понад двадцять років на Волині, Ю. І. Крашевський написав найкращі твори – «Історія кілка в тині», «Остап Бондарчук», «Історія Савки», «Уляна», «Хата за селом», «Два світи», «Єрмола» та ін. Сюжети багатьох із них пов'язані з населеними пунктами краю – Луцьком, Оликою, Озером, Устилугом та ін., які містять цікаві етнографічні матеріали про життя і традиції їх мешканців. І саме в творах, написаних на цих землях, він вводить вперше справжні, живі простонародні образи. Для нас є глибоко символічним, що, завдяки Крашевському саме українці стали першими в літературі Польщі представниками простого люду, звеличеними до рангу героїв романів і повістей.

У повісті Ю. І. Крашевського «Спогади з Волині, Полісся й Литви», написаній на основі власних спостережень автора і ґрунтовного вивчення доробку попередників, письменник детально описує звичаї українського народу. Йому подобається одяг простого селянина, який, на думку митця, навіть є кращим від селянського одягу деяких європейських народів, побілені невеликі хатки, а особливо захоплює українська народна пісня.

Українська пісня не залишила байдужим і Л. Е. Венглінського, який часто сам називав свої поезії піснями, думками, тренами, коломиїтками, хорородами. Як і народні пісні, твори Венглінського різнопланові і за тематикою, і за сюжетами, і за мотивами, і за колоритністю образів. У багатьох своїх поезіях поет наслідував традиції українського фольклору, а за його творами можна вивчати традиційні сімейні стосунки, елементи побуту, а також звичаї та традиції українського народу. Л. Е. Венглінського цікавить історія народу, його герої. Він також, як і Ю. І. Крашевський, не байдужий до проблем простої людини-трудівника. Герої його творів – це теж прості люди: косар, молотник, прачка, ткаля та інші.

Ю. І. Крашевський та Л. Е. Венглінський, які були глибоко освіченими представниками інтелігенції того часу зі сформованими суспільно-філософськими поглядами, на відміну від багатьох письменників порубіжжя, не ідеалізували Україну, не згадували зі сумом про спільне величне минуле до розподілів, а розкривали проблеми тогочасного українського суспільства. До найважливіших проблем відносили надмірне захоплення спиртними напоями і малограмотність сільського населення. Наприклад, у поезії-сатирі «Училище» Л. Е. Венглінський змальовує образ сільської школи на Буковині. Автор описує методику викладання для «руських» дітей, яких навчали «Числити, читати в трох нараз язиках і в трох тиж писати»⁷. Поезія розпочинається словами: «Двір, церков і корчма, арешт і школа <...> і учитель, врешті, хоть би для паради»⁸. Одним з центральних образів поезії є образ вчителя. Для його змалювання автор використовує лексеми переважно з негативною семантикою. Учителя цього закладу автор називає неробою, гробарем долі всього покоління, адже він працює відчипного, більшість часу проводить на своєму господарстві, а дітям втокмачує німецьку мову, яка важко дається. На

⁷ Там само, С. 465.

⁸ Там само, С. 464.

думку Л. Е. Венглінського, школярам потрібно було подати правила ведення господарства, ази медицини та ветеринарії, які знадобляться на селі, а також навчити «Чим земля, свій край є? Чим Бог сотворитель?»⁹. Більшість людських проблем виникає через неосвіченість: «І зідте неволя, вся нужда і мукі»¹⁰. Ю. І. Крашевський теж вважав, що трудящий селянин, повинен мати однакове право на освіту, добробут і щастя. Літератор-історик не обмежився співчуттям лише на папері, а брав активну участь у роботі комісії, що готувала пропозиції до планованого царського маніфесту про скасування кріпацтва, добре усвідомлював, що свобода і злидні – поняття несумісні. Активна позиція письменника призвела до політичних переслідувань. Л. Е. Венглінський займав більш помірковану позицію щодо класового розшарування суспільства: у творах письменника пан часто виступає добрим і порядним господарем, якого потрібно поважати (письменник жив при дворі пана В. Дзедушицького).

На відміну від малодослідженої мовотворчості Л. Е. Венглінського, мова творів Ю. І. Крашевського ставала неодноразово предметом досліджень монографічних праць та численних статей. На особливу увагу заслуговує вивчення впливу т.зв регіоналізмів або кресових елементів на літературну мову Ю. І. Крашевського. Аналізуючи твори 1838 – 1859 років, Б. Моронь відзначив значний вплив української мови на лексичну систему творів¹¹. Вплив української мови на творчість письменника волинського періоду аналізувала в монографічному дослідженні А. Піган¹². На особливу увагу заслуговує дослідження М. Ольми¹³ епістолярної спадщини письменника, в якій теж спостерігаються україномовні лексичні елементи. Мову прозових творів вивчала Е. Конюш. У багатьох статтях звертала увагу на т.зв руські впливи, аналізувала лексичні та семантичні запозичення з української мови, а також характеризувала використання діалектизмів зі стилістичною метою. Використання для аналізу максимально великої кількості творів різної періодизації та тематики дало можливість вирізнити українізми, які належали до активного словникового запасу письменника від українських елементів, які були введені свідомо у тексти для змалювання місцевого колориту чи характеристики певних героїв. Досліджуючи мову творів, написаних під час перебування Ю.І. Крашевським на Волині, Е. Конюш зафіксувала серед східнослов'янських запозичень найбільшу кількість лексем саме з української мови. Дослідниця підкреслила, що цьому сприяло тривале перебування автора на українських землях, а особливо зацікавлення українською культурою і небайдуже ставлення до проблем закріпаченого українського селянства. До таких українізмів належать: *bat'ko, bihme, bohater (barach), czużyna, diteńki, harno, holce, horno, horodek, hrudek, kmetować, kutia, mandrowanie, oberemek, perestup, pryjmak, samotuzkiem, syroiżka*¹⁴.

До запозичень, які були свідомо впроваджені автором переважно як засоби для діалектизації мови, належать: *bat'ko, bihme, bohater, czużyna,*

⁹ Там само, С. 465.

¹⁰ Там само, С. 465.

¹¹ Moroń B. Język drugiej epoki twórczości J. I. Kraszewskiego (1838 – 1859) // Gdańskie Zeszyty Humanistyczne. Prace Językoznawcze. – Z. 4. – 1969. – S. 43–61.

¹² Pihan A. Rękopis a pierwodruk «Jermoły» J. I. Kraszewskiego. Różnice językowe // Studia Polonistyczne. – T. VI. – 1979. – S. 111–117.

¹³ Olma M. Listy emigracyjne J. I. Kraszewskiego do Władysława Choźkiewicza. Analiza pragmatyngwistyczna. – Kraków : Akademia Pedagogiczna, 2006. – 180 s.

¹⁴ Koniusz E. Kresowe elementy leksykalne i semantyczne w języku powieści ludowych J. I. Kraszewskiego // Studia nad Polszczyzną Kresową. – 1983. – T. 2. – S. 127–138. – S. 136.

*diteńki, donoszczyk, harno, hrudek, hydki, kmetować, mandrowanie, nechrest, nie już, rodnia, syroiżka*¹⁵.

Частина слів виконує слабку або часто невиразну стилістичну функцію. Цей висновок можна зробити з огляду на використання їх у діалогах, де, безумовно, функціонують як стилістичні мовні елементи, а також у авторській мові, коли йдеться про певні думки чи переживання героїв. До цієї групи лексики дослідниця відносить такі слова: *bondur, horno, kruhlak, kutia, samotuzkiem, semia, użewka* тощо. Лексеми *kluczyna, niedoimka, perestup, podrużyć się, holce, horodek* мають комунікативний характер¹⁶.

Після аналізу збірок Л. Е. Венгліньського «Pieśni od znoju i z boju»¹⁷, «Plewa i ziarno»¹⁸, «Echo z ziemi łez i krwi»¹⁹ нами було зафіксовано більше ста українізмів. Близько п'ятдесяти запозичень походить безпосередньо з української мови: *bałamucić, borykać się, hoży, hulać, hulaszczy, czerep, hałas, hołota, hultaj, krynica, sioło, teszcza* тощо, інші лексеми запозичені за посередництвом української мови переважно зі східних мов: *bachmat, bajdak, bohater, chata, horda, czakan, jar, kajdany, kozera, kurhan, sahadak, step*. Щодо частотності використання, то найбільш уживаними у творах є такі лексеми: *bohater, chata, czerep, horda, hulać, hultaj, hałas, kajdany, hoży, kurhan, sioło, step*. Слід зазначити, що значна частина засвідчених запозичень уже має літературну традицію, тобто фіксується в польській літературній мові у попередні епохи. Багато таких слів уже відомі в польській мові в XVI – XVII ст.: *bachmat, bajdak, bałamucić, bis, bohater, chata, chyży, czakan, дума, hałas, hołota, horda, hoży, hulać, hultaj, jar, kajdany, kozera, krynica, kurhan, sajdak, sioło*. Л. Е. Венгліньський також вживає запозичення, які в польській літературній мові відомі лише з XIX ст.: *czerep, doróżka, kacap, borykać się*. Варто виділити лексеми, використані автором, які функціонують у сучасній польській мові та її різновидах як власне польські слова, і у носіїв мови вже не асоціюються з українізмами: *bohater, borykać się, hałas, jar, hulać, step*.

Л. Е. Венгліньський вживав українізми для надання змісту піднесеного, інколи навіть пафосного характеру: *bohater, bachmat, дума, kajdany, ramota, zohydzić*. Для змалювання певного місцевого колориту українські запозичення використовувалися рідко: *krynica, hoży*. Для надання іронічного забарвлення було вжито запозичення: *krasawica, czerep, hołota*. Надають негативну конотацію тексту: *bałamucić, horda, bis*. Варто виділити т.зв. спільні українські запозичення, які використали у творах Ю. І. Крашевський та Л. Е. Венгліньський: *bodiak, chata, koromysłó, bohater, kutia, korowaj, czwanić się, borykać się* тощо.

Тривале перебування на українській землі, її краса, традиції та ментальність народу залишили слід у творчості Ю. І. Крашевського та Л. Е. Венгліньського. Письменники писали на українську тематику, прості українські селяни ставали героями їх творів, що передбачало використання українських лексичних елементів для відтворення певної атмосфери та колориту. Використовуючи дослідження польських мовознавців щодо використання Ю. І. Крашевським українських лексичних елементів, а також власні дослідження українських запозичень у творах Л. Е. Венгліньського, можна дійти висновку,

¹⁵ Ibidem, S. 136.

¹⁶ Ibidem, S. 136.

¹⁷ Węgliński L. E. Pieśni od znoju i z boju // Węgliński L. E. Echo z ziemi łez i krwi. – Kraków, 1885.

¹⁸ Węgliński L. E. Plewa i ziarno // Węgliński L. E. Echo z ziemi łez i krwi. – Kraków, 1885.

¹⁹ Węgliński L. E. Echo z ziemi łez i krwi. – Kraków, 1885.

що письменники вживали запозичення обережно, без «зловживання». Можливо, це можна пояснити високою освіченістю авторів, а також добрим володінням мовними нормами того часу, що дало можливість використовувати запозичення згідно їх значення і відповідно певного контексту. Однак, використання такої кількості запозичень може свідчити про добру обізнаність з українською мовою польськомовного населення порубіжних територій. У творах письменників використано українізми, які мали певну літературну традицію. Незважаючи на різну популярність письменників, важливим залишається факт, що деякі запозичення були використані вперше в літературній мові того часу, і, можливо саме завдяки цьому увійшли до словникового запасу польської літературної мови, а деякі перебувають в активному складі й у сучасній мові.

Natalia Sowtys

***Wpływ języka ukraińskiego na język utworów
J. I. Kraszewskiego i L. E. Węglińskiego***

W artykule przeanalizowano wpływ języka ukraińskiego na twórczość polskich pisarzy, życiowa i twórcza droga których była związana z Ukrainą – J. I. Kraszewskiego i L. E. Węglińskiego. Wyjaśniono właściwości użycia ukraińskich leksykalnych zapożyczeń i je rolę w utworach autorów.

Наталія Совтис

***Влияние украинского языка на язык произведений
Ю. И. Крашевского и Л. Е. Венглинского***

В статье рассмотрено влияние украинского языка на творчество польских писателей, жизненный и творческий путь которых был связан с Украиной – Ю. И. Крашевского и Л. Е. Венглинского. Выявлены особенности использования украинских лексических заимствований и их роль в произведениях авторов.

Natalia Sovtis

***Influence of Ukrainian on the language of works of
Y. I. Krashevskiy and L. E. Venglinskiy***

The article examines the impact of the Ukrainian language on the works of polish writers Y. I. Krashevskiy and L. E. Venglinskiy whose life and work paths were tightly connected with Ukraine. The peculiarities of the usage of Ukrainian lexical borrowings and their role in literary works of the authors were also under consideration.